

REFERENCIA VLASTNÝCH MIEN (II): REVÍZIA HISTORICKEJ TEÓRIE¹

Marián ZOUHAR

THE REFERENCE OF PROPER NAMES (II): A REVISION OF THE HISTORICAL THEORY

The article concerns some pragmatic features of proper names and their behaviour in communication. Its central aim is to develop a version of the historical theory of reference and to find a proper place for the main notions of the theory, such as naming, the first use and the communication chain. It is argued that the primary theoretical importance is to be attached to the act of naming, the act of name-introduction. Contrary to some wide-spread views, naming should be dissociated from the first use of a proper name; this step enables one to avoid some counter-arguments. Partial changes are suggested also with respect to the communication chain of name-uses. The final part is concerned with a discussion about criteria of identity of proper names; the best ones, to my mind, are those based on the notion of naming.

1. Úvod

V stati [9] som sa pokúsil sformulovať niekoľko kritických výhrad proti historickej (kauzálnej) teórii, ktorá referenciu vlastných mien vysvetľuje na základe existencie akéhosi aktu pomenovania, teda zavedenia vlastného mena, a jeho následného rozširovania v danej jazykovej komunite. Platí, že použitie mena *M* referuje na individuum *I* vtedy, keď pri akte pomenovania bolo individuum *I* priradené *M* ako jeho meno a používateľ mena zamýšľa rešpektovať túto konvenciu. Toto vysvetlenie sa ukázalo ako neuspokojivé, lebo pomenovanie a komunikačný reťazec, ktorý mal zabezpečovať rozširovanie vlastného mena v jazykovej komunite, neboli dostatočne jasne charakterizované. V tejto stati chcem nadviazať na túto argumentáciu a predložiť inú verziu historickej teórie, ktorá — dúfam — aspoň do istej miery zoslabuje silu námietok oponentov. Budem postupovať tak, že sa opäť vrátim k jednotlivým pojmom historickej teórie a pokúsim sa o ich precíznejšiu a menej problematickú charakteristiku.

Avizovaná revízia sa dotýka troch aspektov:

---

¹ Táto stať vznikla v rámci vedeckého projektu *Sémantika a pragmatika vlastných mien* podporeného Grantom Univerzity Komenského č. 142/2002/UK.

1. Ukázalo sa, že treba dôslednejšie oddeľovať pomenovanie a referenciu, pričom pojem pomenovania na rozdiel od pojmu referencie možno definovať ako štvorargumentový vzťah medzi hovorcóm, predmetom, identifikačným výrazom a „budúcim“ vlastným menom.²
2. Zdá sa, že dôslednejšie treba rešpektovať rozdiel medzi referovaním výrazov, t. j. referenčným vzťahom medzi výrazom a predmetom (to budeme nazývať *výrazová referencia*), a referovaním používateľov výrazov, t. j. referenčným vzťahom medzi používateľom výrazu a predmetom, prípadne používateľom výrazu, výrazom a predmetom (to označíme terminom *intencionálna referencia*).³
3. Takisto sa potvrdilo, že treba lepšie pochopiť povahu a význam komunikačnej siete a nemali by sme pomocou nej vysvetľovať referenciu, ale nanajvýš len rozširovanie mena (schopnosti referenčne používať meno) v určitej jazykovej komunite.

Na nasledujúcich stránkach predložím jeden z návrhov, ako naplniť jednotlivé body. Keď sa to podarí, budeme mať teóriu referencie vlastných mien, ktorá bude spočívať výlučne na mimosémantických faktoroch a nebude sa opierať o pojem významu vlastných mien.

2. Pomenovanie

2.1. Pravé vlastné mená. Pomenovanie, akt zavedenia vlastného mena, pri ktorom sa určitému predmetu priradí výraz, ktorý bude odteraz jeho vlastným menom, má pre teóriu referencie vlastných mien výsadné postavenie. Vďaka tomuto aktu *de facto* vzniká nový výraz, ktorý predtým v jazyku neexistoval: keď pomenujeme nejaké dieťa menom „Filip“, dostáva sa do jazyka meno tohto dieťaťa, ktoré v ňom predtým nebolo: prirodzene, v jazyku sme mali rôzne iné mená, ktoré graficky aj foneticky vyzerajú rovnako, ba dokonca v ňom máme aj výraz „Filip“, ktorý sa na nič nevzťahuje a ktorý môžeme v podstate chápať ako určitý druh premennej (Materna). Keď vlastné mená s referentmi nazveme *pravé vlastné mená* a mená bez referentov *nepravé vlastné mená*, je evidentné, že teóriu referencie má zmysel formulovať len pre mená prvého druhu, lebo len takéto výrazy spomedzi všetkých druhov

² V stati [9] som navrhol túto definíciu: Hovorca H pomenuje výrazom M individuum I *in* existuje taký výraz V (resp. použitie výrazu V), pre ktorý platí, že H pokladá I za referent V (resp. použitia V), a H stanoví, že nositeľ M bude totožný s daným referentom V (resp. použitím V).

³ O rozlíšení týchto dvoch pojmov referencie píše napríklad P. Cmurej v statiach [2] a [3].

vlastných mien majú referenty, teda na niečo referujú. Nepravé vlastné mená na druhej strane na nič nereferujú, takže nemôže existovať ani teória, ktorá by opisovala ich referenčné správanie.⁴ Pomenovanie je akt, ktorý musí stať na počiatku používania každého pravého vlastného mena. Preto je charakteristický pre všetky referujúce mená a preto ho musí teória referencie pravých vlastných mien dostatočne preskúmať.

Uvažovali sme o možnostiach, ako do jazyka zaviesť vlastné meno predmetu. Podľa pôvodného návrhu to môžeme uskutočniť dvoma základnými spôsobmi, pričom môžeme použiť napríklad vety

- (1) Toto dieťa je Filip.
- (2) Toto dieťa sa volá „Filip“.

Ďalšia diskusia ukázala, že vety typu (1) nepredstavujú teoreticky prípustný spôsob zavedenia mena. (1) je totiž výrok o identite, a preto oba výrazy, ktoré sa vyskytujú na pravej a ľavej strane znaku identity, musia mať fixovaný referent. To znamená, že „toto dieťa“ v tomto použití nemôže determinovať predmet, ktorý sa má stať nositeľom vlastného mena „Filip“. Inými slovami, (1) už predpokladá, že „Filip“ je pravým vlastným menom. Okrem toho (1) vôbec nekonštatuje, že určitému individuu sa priraduje vlastné meno.

Veta, v ktorej by sa individuu priradovalo vlastné meno, nemôže mať podobu výroku o identite, ale malo by ísť o subjekt-predikátovú vetu. Subjektový výraz by identifikoval predmet a predikátový výraz by zase označil vlastnosť *byť-nositeľ-toho-a-toho-výrazu* (*mať-také-a-také-vlastné-meno, volať-sa-tak-a-tak* atď.). Subjekt-predikátová veta vyjadruje pridelenie tejto vlastnosti individu. Presne tieto požiadavky spĺňajú vety typu (2). Pomocou (2) naozaj možno zaviesť vlastné meno, lebo sa v nej priamo konštatuje, že určitý výraz má plniť funkciu mena predmetu. Dané individuum nadobudne vlastnosť *byť-nositeľ-toho-a-toho-výrazu*. Zároveň pri tomto priradení výraz nadobudne vlastnosť *byť-meno-toho-a-toho-predmetu*. V (2) nie je „Filip“ použitý na označenie nijakého individua, ale je len zmienený (resp. použitý) je výraz, ktorý referuje na meno „Filip“. Otázka, čo je referentom tohto mena pri jeho zavedení, teda nevzniká. „Filip“ v (2) nereferuje na predmet, na ktorý by mal referovať „Filip“ v (1). V (2) sa len hovorí, ktoré meno má označovať daný predmet.

2.2. Pomenovanie verzus predstavenie. Vety, ktoré môžu plniť túto úlohu, v týchto situáciách nadobúdajú *kodifikujúci* charakter. Upozorňujem,

⁴ O pravých a nepravých vlastných menách viac uvažujem v štúdiu [8].

že veta sama osebe nemá kodifikujúcu povahu, ale možno ju *použiť* tak, že ju nadobudne. Teda nemožno hovoriť o kodifikujúcich výrokoch, ale len o kodifikujúcich použitíach výrokov. Lahko si totiž možno predstaviť situáciu, v ktorej sa (2) nepoužije na zavedenie vlastného mena, ale napríklad pri predstavovaní. To znamená, že niektoré použitia vety typu (2) nemusia viesť k vzniku nového vlastného mena, ale iba obohacujú idiolekt určitého človeka o nový výraz. Takže len niektoré použitia vety môžu viesť k vzniku nového vlastného mena. Kodifikujúci charakter veta nadobúda v určitej špecifickej situácii. Hovorcovým primárnym cieľom v tejto situácii nie je len obohatiť idiolekt prítomných ľudí o nový výraz; chce určitému individu priradiť vlastné meno, chce ho „pokrstiť“. Treba si uvedomiť, že pred týmto aktom ani hovorca, ani nikto iný nemá vo svojom idiolekte daný výraz ako vlastné meno tohto individua, teda neexistuje taký idiolekt, v ktorom by sa výraz vyskytoval ako vlastné meno, a preto ho treba do niektorého idiolektu zaviesť. Pri pomenovaní v podstate ide o dve veci: priradiť meno nejakému predmetu a zaviesť daný výraz (ako vlastné meno) aspoň do jedného idiolektu (aspoň do idiolektu toho, kto meno zavádza). Pri predstavovaní je situácia radikálne odlišná. Vlastné meno už existuje a zavádza sa do idiolektu človeka, ktorý ho predtým nepoznal. Tento akt však vykonáva hovorca, ktorý ho vo svojom idiolekte už má, takže nejde o pomenovanie v pravom zmysle slova.

Rozdiel medzi pomenovaním a predstavením možno stručne charakterizovať nasledujúcim spôsobom. Ak (2) použijeme pri pomenovaní, teda chceme pomocou nej zaviesť nové vlastné meno, „Filip“ možno chápať ako výraz, ktorý nie je pravým vlastným menom, t. j. v tejto vete sa zmieňuje nepravé vlastné meno. Ak na druhej strane (2) použijeme pri predstavovaní, „Filip“ je pravým vlastným menom, teda sa v nej zmieňuje pravé vlastné meno. Alternatívne by sme mohli povedať, že v prvom prípade použitie (2) obsahuje pravé vlastné meno nepravého vlastného mena „Filip“, kým v druhom prípade použitie vety obsahuje pravé vlastné meno pravého vlastného mena „Filip“. Od konkrétnej rečovej situácie závisí, ako treba dané použitie (2) interpretovať. Preto kodifikujúci charakter nemôže byť aspektom jej sémantiky, ale ide len o pragmatickú stránku, ktorú môže nadobudnúť v istých kontextoch.

Od tejto situácie treba odlišiť prípad, v ktorom ide o dva akty pomenovania.⁵ Predstavme si, že astronóm skúma povrch Merkúra a objaví aktívnu sopku, ktorá sa vyznačuje silnou vulkanickou aktivitou. Na základe toho jej priradi meno „Diablova hora“, napríklad použitím vety

⁵ Nasledujúci príklad je značne inšpirovaný príkladom z Fregeho listu [5].

(3) Tamtá sopka sa volá „Diablova hora“.

Tú istú sopku objaví aj iný astronóm, ktorý si takisto všimne jej nezvyčajnú vulkanickú činnosť. Takisto jej priradí vlastné meno pomocou použitia (3). Jeden objekt dostane dve mená, ktoré majú zhodou okolností rovnaké grafické a fonetické vlastnosti. Aj napriek tomu sa nedá povedať, že by išlo o to isté meno (v situácii, keď sa meno zavedie a následne sa použije pri predstavovaní, sa používa *to isté* meno). Akty pomenovania, ktoré uskutočnili obaja astronómovia, tvoria počiatky rôznych komunikačných reťazcov. Ak sa neskôr zistí, že v skutočnosti objavili a pomenovali tú istú sopku, možno netriviálne povedať

(4) Diablova hora je Diablova hora,

pričom prvý výskyt „Diablova hora“ je realizáciou mena v jednom komunikačnom reťazci, kým druhý výskyt mena je zase jeho realizáciou v druhom reťazci. Použitie (4) môže slúžiť na prepojenie oboch reťazcov. Netriviálnosť (4) možno lepšie ilustrovať vtedy, keď si predstavíme, že jeden astronóm hovorí po slovensky a druhý po anglicky. Nepoužije (3), ale vetu

(5) That volcano is named „Devil's Peak“.

Namiesto (4) potom môžeme vetu

(6) Diablova hora je Devil's Peak

pokladať za pravdivú a netriviálnu. Treba upozorniť, že (6) *nezachytáva* preklad výrazu z jedného jazyka do druhého, lebo „Diablova hora“ a „Devil's Peak“ sa v nej používajú, t. j. vystupujú v nej ako referujúce výrazy, ktoré označujú danú sopku. (6) nemožno interpretovať tak, že obe mená sa v nej zmieňujú, teda že by mala byť o výrazoch, a nie o sopkách.

Aby sme sa však nedostali v týchto úvahách príliš ďaleko od hlavnej témy, zhrňme najdôležitejšie poučenie z tohto príkladu: jednu a tú istú vetu možno použiť viackrát na *zavedenie* viacerých vlastných mien pre jeden predmet, ktoré budú mať totožné morfológické vlastnosti, ale napriek tomu pôjde o rôzne vlastné mená, kým v situácii, v ktorej máme zavedenie vlastného mena a následné predstavenie, ide o to isté meno. Skutočnosť, že jedna veta môže plniť niekoľko rôznych a v podstate nezlučiteľných úloh, znamená, že kodifikácia je len jedným z viacerých alternatívnych pragmatických použití jednej vety.

2.3. Kodifikujúce použitie vety ako performatív. Môže existovať viacero kontextuálnych alebo situačných črt, na základe ktorých vieme rozoznať, či sa

veta použila na zavedenie mena alebo na predstavenie. Jedným z príznakov kodifikujúceho charakteru použitia vety je skutočnosť, že nemá zmysel pýtať sa, či je veta v danom použití pravdivá alebo nepravdivá. Keď vetu použijeme pri predstavovaní, vyslovíme niečo pravdivé, pokiaľ dané individuum naozaj má meno, ktorým sa vo vete označuje, teda v podstate opisujeme určitý faktuálny stav vecí. Ak je použitá veta pravdivá, adresát nadobudne pravdivý lingvistický poznatok, že určité individuum má konkrétne meno. Ak je nepravdivá, infikuje systém svojho lingvistického poznania nepravdivým presvedčením. Lenže pri pomenovaní, pri použití vety na kodifikáciu výrazu v idiolektoch niektorých ľudí, nejde o konštatovanie nejakého faktu, na základe čoho by veta bola pravdivá, ale o vykonanie určitého úkonu. V dôsledku tohto úkonu sa predmetu priradí meno.

Domnievam sa, že kodifikujúce použitie vety je performatívna konštatácia v Austinovom chápaní, takže nemá zmysel hovoriť o jej pravdivosti a nepravdivosti, ale len o tom, či bola úspešná alebo neúspešná. Typickým príkladom performatívu je použitie vety na vykonanie sľubu. Ak poviem „Sľubujem, že...“, *neopisujem* nič, čo možno pokladať za akt sľubu, ale tento akt v skutočnosti *vykonávam*. Vyslovením tejto vety vytváram nový stav vecí, ktorý môžem následne opísať vetou „Sľúbil som, že...“, ktorá však už môže byť pravdivá alebo nepravdivá. Použitie týchto dvoch viet má radikálne odlišné následky. V prvom prípade niečo vytvárame použitím jazyka, kým v druhom prípade len opisujeme, čo sme vytvorili. Analogicky kodifikujúce použitie vety neformuluje pravdivý poznatok, t. j. neopisuje určitý stav vecí, ktorý možno pokladať za pomenovanie, ale pomenovanie vykonáva, teda vytvára nový stav vecí. Pri pomenovaní prítomní ľudia obohatia svoj idiolekt o nový výraz nie preto, že hovorca vyslovil pravdivú (nepravdivú) vetu, ale preto, že boli svedkami vzniku „spojenia“ medzi výrazom a predmetom, teda pozorovali hovorčovo vykonanie aktu pomenovania.⁶

2.4. Výrazová referencia vlastných mien. Moja téza znie, že pojem *výrazovej referencie vlastných mien* môžeme definovať na základe pojmu pomenovania. Vieme, ako pomenovanie uskutočniť, a máme k dispozícii definíciu tohto pojmu, ktorá to zachytáva a ktorú môžeme pokladať za adekvátnu aj pri navrhovanej revízii postavenia aktu pomenovania. Pojem *výrazovej referencie vlastných mien* možno definovať takto:

⁶ Austin uvádza medzi príkladmi performatívnych konštatácií aj akty pomenovania; pozri [1], 23, 38.

Df 1: Pre výrazovú referenciu platí, že vlastné meno M referuje na individuum I *iff* existuje taký hovorca H , ktorý vlastným menom M pomenoval I .

Z Df 1 je jasné, že výrazová referencia je v prípade vlastných mien vzťah, ktorý vzniká na základe konvenčného rozhodnutia *priradiť* predmetu určitý výraz ako jeho meno. Predmet nemusí spĺňať žiadne dodatočné obmedzenia, nemusí vyhovovať nijakej deskriptívnej podmienke — záleží iba na konvencii.

Df 1 predpokladá, že akt pomenovania je odlišný od referencie, lebo pomocou pojmu pomenovania sa definuje pojem (výrazovej) referencie. Pojem pomenovania je mimosémantický a vzťahuje sa na sociolingvistiký akt. Preto aj pojem výrazovej referencie vlastných mien je mimosémantický. Mimosémantický charakter výrazovej referencie vlastných mien sa odlišuje od mimosémantického charakteru výrazovej referencie deskripcií v tom, že v prípade deskripcií musíme zobrať do úvahy (okrem stavu možného sveta v určitom okamihu) aj ich sémantický význam, ktorý — voľne povedané — stanovuje určité podmienky, ktoré musí predmet splniť, aby sme ho mohli (v danom možnom svete a čase) pokladať za referent deskripcie. Referencia vlastných mien nepredpokladá *nijakú* sémantiku vlastných mien. Predpokladá iba to, že existuje určité konvenčné rozhodnutie, pomenovanie.

Df 1 by sme mali pokladať za definíciu výrazovej referencie menného ideálneho znaku, nie za definíciu výrazovej referencie fyzickej realizácie menného ideálneho znaku. Táto požiadavka je celkom prirodzená, lebo v opačnom prípade by hodnota Df 1 značne devalvovala. Keby vlastné meno M , o ktorom definícia hovorí, malo byť fyzickou realizáciou, nemohli by sme skutočnosť, že táto realizácia mena M referuje na individuum I , aplikovať aj na iné realizácie *toho istého* mena. Tento záver je však značne neintuitívny a nevystihuje pravý zmysel Df 1. Aby sme však mohli realizovať tento zámer, musíme akt pomenovania chápať tak, že sa pri ňom ideálnemu znaku pridružuje nositeľ a ideálny znak sa vďaka tomuto aktu stáva pravým vlastným menom. V prípade referencie fyzických realizácií platí, že každá realizácia určitého menného ideálneho znaku bude referovať na ten predmet, na ktorý referuje daný ideálny znak. To znamená, že referenciu realizácií odvodzujeme od referencie ideálneho znaku:

Df 2: Pre výrazovú referenciu platí, že fyzická realizácia R vlastného mena M referuje na individuum I *iff* I je výrazovým referentom ideálneho znaku M .

Povedať, že vo vete sa zmieňuje nejaký výraz, napríklad vlastné meno, v podstate znamená povedať, že v tejto vete sa vyskytuje výraz, ktorý referuje na toto vlastné meno. Veta môže napríklad obsahovať vlastné meno vlastného mena *M*, takže sa bude o *M* zmieňovať, resp. obsahuje výraz, ktorý referuje na *M*. Aby som mohol bližšie charakterizovať situáciu pri zavedení vlastného mena, budeme dávať prednosť druhej formulácii. To znamená, že napríklad „Diablova hora“, ktorý sa vyskytuje v (3), v tejto vete referuje na vlastné meno (nebudeme hovoriť, že „Diablova hora“ sa v (3) zmieňuje).

Keď si bližšie všimneme kodifikujúce použitie nejakej vety, napríklad (2) alebo (3), vidíme, že ide o štandardnú subjekt-predikátovú vetu, ktorá obsahuje subjektový výraz označujúci nejaké individuum a predikátový výraz vzťahujúci sa na vlastnosť, takže pomocou (2) a (3) sa individuu pripisuje vlastnosť. Súčasťou predikátového výrazu je vlastné meno, ktoré referuje na vlastné meno. Referentom prvého vlastného mena nie je práve vlastné meno, teda výraz, ktorý sa vyznačuje určitými referenčnými charakteristikami, ale je ním nepravé vlastné meno, ktoré má len gramatické črty, isté zloženie a usporiadanie. Okrem toho by bolo vhodné predpokladať, že výraz, ktorý vo vete použitej na kodifikáciu nového vlastného mena označuje kandidáta na vlastné meno, referuje na ideálny znak. Takto sa zabezpečí, že nositeľa neziska len určitá fyzická realizácia, ale ideálny znak sám. Pri pomenovaní teda ide o to, že sa určité nepravé vlastné meno transformuje na práve vlastné meno tak, že sa ním pomenuje predmet, ktorý identifikuje subjektový výraz vety použitej na kodifikáciu mena.

3. Prvé použitie vlastného mena

3.1. Rozdiel medzi pomenovaním a prvým použitím mena. Pomenovanie treba odlišiť od referencie a akt pomenovania od prvého referenčného použitia vlastného mena. Presvedčiť nás o tom môžu problémy, na ktoré narážajú koncepcie, ktoré toto odlišenie nerešpektujú (pozri [9]). V predchádzajúcej časti sme priblížili situáciu pri zavedení vlastného mena. Ak práve vlastné meno už existuje, t. j. má referent, možno ho používať na referovanie. Analýza Devittovej koncepcie ukázala, že musíme dbať na to, aby bolo prepojenie medzi pomenovaním a prvým referenčným použitím vlastného mena dobre zdôvodnené. Pri pomenovaní totiž používame v kodifikujúcej vete vlastné meno vlastného mena, ktorým chceme pomenovať daný predmet, ale pri prvom použití mena už používame vlastné meno predmetu, ktorým sme ho pomenovali. Keďže oddeľujeme pomenovanie od prvého referenčného použitia mena, musíme vysvetliť, ako je tento prechod možný. Devittova koncepcia sa spoliehala na jeden prostriedok: schopnosti, ktoré nadobudli

svedkovia aktu pomenovania. Všimli sme si však, že to vôbec nepostačuje, lebo Devitt jasne nešpecifikoval, o aké schopnosti ide a ako na základe pozorovania aktu pomenovania môžu vzniknúť.

Pri pomenovaní vznikne vzťah medzi dvoma entitami, výrazom, ktorý sa stane vlastným menom predmetu, a predmetom, ktorý sa stane nositeľom vlastného mena. Túto skutočnosť sme zachytili aj tak, že obe entity nadobúdajú nové vlastnosti. Obohatenie kvalitatívnej stránky oboch entít sa uskutoční pri akte zavedenia vlastného mena. Dá sa povedať, že prítomní svedkovia môžu tento jav sledovať „na vlastné oči“. „Vidia“, že konkrétny výraz, ktorý bol pomenovaný vhodným výrazom v kodifikujúcej vete, získal nejakého nositeľa. Treba zdôrazniť, že na rozdiel od štandardných verzii historickej teórie netvrdím, že svedkovia vnímali referenčné použitie mena a na základe toho získali určitú schopnosť. Keď vnímajú akt pomenovania, dozvedajú sa, že výraz určitého gramatického tvaru nadobudol vlastnosť *byť-meno-toho-a-toho-predmetu*. To znamená, že sa dozvedeli, ktorý predmet je výrazovým referentom vlastného mena, ktoré práve vzniklo (keďže nositeľ vlastného mena je podľa definície jeho výrazovým referentom). Vedia teda, na ktorý predmet výraz (aj ako ideálny znak) referuje, a teda vedia, na ktorý predmet nim možno správne referovať (t. j. na ktorý predmet budú referovať všetky realizácie daného ideálneho znaku).

Na rozdiel od Devittovej koncepcie, podľa ktorej svedkovia pomenovania nadobudnú nejakú schopnosť, chcem pripasť medzi pomenovaním a prvým referenčným použitím vlastného mena preklenúť práve pomocou toho, že človek prítomný pri zavedení vlastného mena sa dozvie, že určitý výraz má také vlastnosti, ktoré mu umožnia vyčleniť určitý predmet, keď daný výraz použije. Keby výraz nenadobudol pri pomenovaní vlastnosť *byť-meno-toho-a-toho-predmetu*, nemohli by sme k tomuto záveru dospieť. Lenže sotva si možno predstaviť úspešný akt pomenovania, ktorý by nemal za následok, že predmet aj výraz obohatia svoju kvalitatívnu výbavu o nové vlastnosti. Fakt, že obe entity získajú nové vlastnosti, je triviálny dôsledok aktu pomenovania.

Aby som ešte viac zvýraznil rozdiel medzi pomenovaním a prvým použitím vlastného mena, chcem explicitne upozorniť na jednu skutočnosť, ktorá sa v doterajších úvahách objavovala len implicitne. V prechádzajúcej časti som naznačil, že pri pomenovaní vyčleňujeme výraz, ktorý sa má stať vlastným menom, napríklad pomocou jeho mena. To, čo vyčleníme, je ideálny znak a pomocou kodifikujúceho použitia vety mu priradíme nositeľa. Pri prvom použití sa však už stretávame s realizáciou ideálneho znaku. Keďže ideálny znak nemôže byť totožný so svojou realizáciou, tieto dva akty musia byť odlišné.

3.2. Intencionálna referencia. Postavenie aktu pomenovania v teórii referencie vlastných mien je dôležité: výraz vďaka nemu získava nositeľa. Takisto aj úloha prvého referenčného použitia vlastného mena je významná. Musím pripomenúť, že prvé (ani žiadne nasledujúce) referenčné použitie mena nie je relevantné pre vysvetlenie výrazovej referencie! O výrazovej referencii hovoríme už v súvislosti s ideálnymi znakmi a každý výskyt fyzicky realizovaného pravého vlastného mena (bez ohľadu na to, či bol alebo nebol použitý s úmyslom vyčleniť výrazový referent) bude referovať na svojho nositeľa, nech sú hovorcove intencie akékoľvek. To platí aj o prvom použití vlastného mena. Prvé použitie je zaujímavé z toho hľadiska, že hovorca prvýkrát vykonáva akt referencie použitím daného vlastného mena. V závislosti od toho, aké sú jeho intencie, môžeme danému použitiu výrazu priradiť aj určitý intencionálny referent. Jeho zámerom je buď vyčleniť ľubovoľný predmet, ktorý je výrazovým referentom mena, alebo konkrétny predmet, ktorý je jeho výrazovým referentom, alebo konkrétny predmet, ktorý nie je jeho výrazovým referentom. Intencionálnu referenciu v prípade vlastných mien teda môžeme vymedziť nasledujúcim spôsobom:

Df 3: Pre intencionálnu referenciu platí, že osoba *O* referuje použitím vlastného mena *M* na individuum *I* *vt* a) *I* je výrazovým referentom *M* a *O* zamýšľa svojim použitím *M* vyčleniť ľubovoľný predmet, ktorý je výrazovým referentom *M*; alebo b) *I* je výrazovým referentom *M* a *O* zamýšľa svojim použitím *M* vyčleniť *I*; alebo c) *O* zamýšľa svojim použitím *M* vyčleniť *I* a *I* nie je výrazovým referentom *M*.

V prípade a) a b) hovorca dodržiava konvenciu, ktorá vznikla pri pomenovaní; v prípade c) ju porušuje. Z hľadiska komunikácie to však neznamená žiadnu výraznejšiu prekážku, lebo hovorca sa môže opraviť pri ďalších použitíach, prípadne ho môže opraviť (a sankcionovať) jazyková komunita. V žiadnom prípade to neznamená, že hovorca v situácii c) nahradí pôvodný výrazový referent iným referentom. Inými slovami, prvé použitie výrazu nijako nemôže revidovať konvencie, ktoré sa stanovili pri pomenovaní.

Hoci sa to nemusí zdať na prvý pohľad ako pravda, so situáciou a) sa stretávame veľmi často, možno ešte častejšie než s ostatnými situáciami. Dá sa povedať, že všetky vlastné mená historických osobností a všetky vlastné mená ľudí a vecí, ktoré nepoznáme, ba dokonca nemáme možnosť spoznať, musíme používať len na takúto intencionálnu referenciu, pričom našim zámerom je vyčleniť ľubovoľný predmet, ktorý je výrazovým referentom daného vlastného mena. Vďaka tomuto druhu intencionálnej referencie v

podstate nemusíme zisťovať, ktorá bytosť bola cisárom Augustom atď., čo by evidentne bola zúfalá činnosť. Každé súčasné použitie vlastného mena „Augustus“ sa spolieha na predchádzajúce použitie realizované ľuďmi z Augustovej blízkosti.

3.3. Prvé použitie mena a komunikačná sieť. Podľa štandardných koncepcií je prvé použitie (bez ohľadu na to, či je alebo nie je totožné s pomenovaním) počiatkom komunikačnej siete. Prvý používateľ vlastného mena by v podstate mal konštituovať komunikačnú sieť. Ako uvidíme, táto téza je príliš silná. Podľa mňa je prijateľnejšie miernejšie tvrdenie, že na počiatku komunikačnej siete síce musí stáť aktívny účastník aktu pomenovania, ale zároveň svedok aktu pomenovania nevyhnutne nemusí byť prvým používateľom vlastného mena. To znamená, že na počiatku komunikačnej siete nemusí stáť prvé *použitie* vlastného mena.⁷ Predstavme si, že osoba O_1 je účastníkom aktu pomenovania (teraz nezáleží na tom, či aktívnym alebo pasívnym), ale osoba O_2 nebola pri ňom prítomná. O_1 môže osobe O_2 oznámiť, čo sa v danej situácii stalo tak, že jej povie, že individuum I bolo pomenované menom M . To znamená, že O_1 vlastné meno M nepoužije, ale sa o ňom len zmieni (t. j. použije vlastné meno tohto mena). O_2 sa môže v takejto situácii dozvedieť, že určitý výraz disponuje takými charakteristikami, ktoré jej umožňujú, aby ho úspešne používala na identifikáciu individua I . A O_2 takúto identifikáciu naozaj uskutočnila, teda M použije. Ak si teraz predstavíme, že nijaký iný účastník aktu pomenovania nepoužil M skôr než O_2 , tak musíme dospieť k záveru, že O_2 je prvým *používateľom* vlastného mena M , hoci nebola priamym svedkom jeho zavedenia.

Skutočným počiatkom komunikačného reťazca nebude O_2 , hoci ako prvá použila vlastné meno. O_2 sa už dozvedá pravé vlastné meno, takže sa už musela napojiť na komunikačnú sieť spojenú s daným menom a nemohla ju konštituovať. Predchodcom O_2 v komunikačnej sieti je O_1 . O_1 v uvedenom príklade simuluje situáciu pri pomenovaní, ale simuluje ju tak, že keď sa zmieňuje o danom vlastnom mene, zmieňuje sa o výraze, ktoré je pravým vlastným menom, teda má výrazový referent. To znamená, že používa vlastné meno pravého vlastného mena, nie meno nepravého vlastného mena, ktoré musel používať ten, kto vykonal akt pomenovania. Ani O_1 však nemusí stáť na počiatku komunikačného reťazca, hoci mohla byť prítomná pri zavedení vlastného mena. Pokiaľ O_1 bola len pasívnym svedkom, t. j. sledovala, ako niekto iný vykonáva akt pomenovania, nemôže stáť na počiatku siete. Len aktívny účastník pomenovania, teda ten, kto akt vykonal, stojí na jej počiatku.

⁷ Na túto myšlienku ma upozornil Petr Kočáiko.

To znamená, že akt pomenovania je zároveň bodom vzniku komunikačnej siete, bodom, z ktorého sa bude odvíjať celá komunikačná sieť.

Videli sme, že nie je nevyhnutné, aby na počiatku siete bolo prvé použitie mena. Prečo však nestačí, aby na jej počiatku stál aspoň pasívny svedok pomenovania? Odpoveď je jednoduchá. Keď si totiž predstavíme, že akt zavedenia vlastného mena pasívne sledovali napríklad dvaja ľudia, a keď pripustíme, že aj pasívni svedkovia môžu stáť na počiatku siete, museli by sme pripustiť, že jeden akt pomenovania môže viesť k vzniku niekoľkých komunikačných sietí, ktoré by zachytávali rozširovanie daného mena v jazykovej komunite. V našom prípade to znamená, že by mohli vzniknúť až tri siete: máme totiž troch ľudí, ktorí sú prítomní pri pomenovaní — jedného aktívneho a dvoch pasívnych. Aby sme tieto tri „siete“ mohli pokladať len za tri vetvy *jednej* siete, musia mať nejaký zjednocujúci bod; a tým môže byť len akt pomenovania.

Prvé referenčné použitie vlastného mena teda nemusí vykonať len priamy účastník aktu pomenovania, ale môžu ho realizovať aj iné osoby, ktoré sa korektným spôsobom dozvedeli toto meno. Zároveň však musíme akceptovať, že na počiatku komunikačného reťazca musí stáť len priamy a aktívny účastník aktu zavedenia vlastného mena. Pomenovanie je prvým článkom siete. Druhým článkom môže byť nielen prvé použitie vlastného mena, ale bez akýchkoľvek ťažkostí ním môže byť aj prvé zmienenie sa o tomto mene.⁸ Ďalšie a ďalšie použitia a zmienenia spôsobujú, že vlastné meno sa v danej jazykovej komunite ďalej rozširuje a noví ľudia si ním obohacujú svoj idiolekt. Komunikačná sieť, ktorá tento fenomén zachytáva, sa takto rozširuje o nové a nové články.⁹

⁸ To dokonca musí platiť aj vtedy, keď sa o mene nezmiernne použitím jeho vlastného mena, ale napríklad aj použitím deskripcie, ktorá ho jedinečne vylučuje. Druhým článkom komunikačnej siete, ktorá sa viaže na určité referujúce vlastné meno „Filip“, môže byť napríklad referenčné použitie deskripcia „mužské vlastné meno, ktoré sa skladá z písmen F, I, L, I a P (v tomto poradí)“.

⁹ Ďalšia kritika štandardnej verzie historickej teórie môže vychádzať z toho, že za plnohodnotné súčasti komunikačnej siete sa v nej považujú len *použitia* vlastného mena. Rovnakú dôležitosť však treba prisúdiť aj zmieňovaniu sa o mene. Pre Devitta tu vznikajú problémy, lebo adresát získa schopnosť referenčne používať nové vlastné meno tak, že sleduje referenčnú prax hovorca. Lenže pri zmieňovaní sa hovorca nepoužije to meno, ktoré by si mal adresát osvojiť, ale meno tohto mena (prípadne deskripciu opisujúcu toto meno), takže v skutočnosti nevidí, ako sa daným menom referuje.

4. Komunikačná sieť

4.1. Revizia kompetencií komunikačnej siete. Podľa štandardnej koncepcie je úloha komunikačnej siete dvojaká: na jednej strane slúži ako prostriedok na vysvetlenie referencie jednotlivých použití vlastného mena, pričom od súčasného použitia mena postupujeme smerom do minulosti až k počiatku komunikačnej siete, k aktu pomenovania a tu zistíme, ktorý predmet bol pomenovaný, teda čo je referentom každého použitia vlastného mena v danej komunikačnej sieti; na druhej strane pomocou nej možno zabezpečiť, že vlastné meno sa bude v danej jazykovej komunite naďalej rozširovať. To je štandardná predstava. Domnievam sa, že pripisovať komunikačnej sieti prvú úlohu je zbytočné, lebo máme k dispozícii také prostriedky, ktoré vedú k jednoduchšej teórii.

Komunikačná sieť sa týka používania vlastného mena. Akó ukazuje Df 2, referenciu použitia vlastného mena môžeme objasniť pomocou referencie toho ideálneho znaku, ktorý je vzorom realizácie daného použitia vlastného mena. Ak ideálny znak referuje na individuum I, potom aj každá realizácia tohto znaku bude referovať na I, t. j. I je výrazovým referentom každého použitia daného mena. Nemusíme skúmať, na ktoré individuum referujú predchádzajúce použitia vlastného mena, aby sme zistili, na čo referuje súčasné použitie. Vzťah medzi použitím vlastného mena a referentom je omnoho bezprostrednejší než podľa štandardnej verzie historickej teórie. Nazdávam sa, že toto vysvetlenie je prijateľnejšie, lebo vysvetlenie referencie súčasného použitia vlastného mena na základe jeho postavenia v komunikačnej sieti by v niektorých prípadoch mohlo byť neporovnateľne komplikovanejšie. Odvolávať sa na komunikačnú sieť, ktorá môže mať nesmiernu veľa článkov, a čakať, že nám pomôže determinovať referent súčasného použitia vlastného mena, ktoré je napríklad dvetisíc rokov staré, je veľmi smelé a odporcovia historickej teórie zrejme majú pravdu, keď tento aspekt koncepcie znovu a znovu kritizujú.

Vysvetlenie, ktoré navrhujem, spočíva na jednoduchom princípe. Keď hovorca začlení do svojho idiolektu nejaké pravé vlastné meno, začlení doňho výraz, ktorý má výrazový referent. To znamená, že keď sa naučí vlastné meno, nenaučí sa len výraz, ktorý má určitý gramatický tvar a štruktúru, ale výraz, ktorý má aj nejaké referenčné charakteristiky. Toto tvrdenie nemá znamenať, že bude automaticky aj vedieť, ktoré konkrétne individuum je výrazovým referentom mena, ale ide iba o to, že keď dané meno použije, nemožno poprieť, že na niečo aj referoval. Každé použitie tohto pravého vlastného mena, ktoré daný hovorca zrealizuje, bude na niečo referovať. Už

v samotných princípoch fungovania komunikačnej siete je obsiahnuté, že hovorca zaraďí do svojho idiolektu referujúce vlastné meno (pokiaľ aj jeho predchodec vyslovil referujúce vlastné meno), a netreba sa odvolávať na predchádzajúce použitie mena.

Prikláňam sa teda k tomu, aby sme komunikačnú sieť chápali len ako nástroj rozširovania vlastného mena v jazykovej komunite. Na rozdiel od klasickej verzie historickej teórie komunikačná sieť nedeterminuje referent použitého vlastného mena, ale nanajvýš zabezpečuje, že bude použitá realizácia jedného, a nie iného mena (mena jedného predmetu, a nie iného). V takom prípade stačí, ak jej článkami budú len tie použitia vlastného mena, na základe ktorých ďalší ľudia obohatia svoj slovník. Ostatné použitia vlastného mena sem nepatria. Ak niekto v diskusii použije vlastné meno, ktoré už ostatní účastníci rozhovoru poznajú, je zbytočné zaraďovať ho do komunikačnej siete. Je síce pravda, že niektorý poslucháč sa môže dozvedieť nové skutočnosti o referente mena, takže obohati svoje znalosti o danom predmete, ale to neznamena, že sa dozvedel nové vlastné meno. Možno pripustiť, že v tomto zmysle nejde o komunikačnú sieť v pravom zmysle slova, lebo nezachytáva všetky použitia vlastného mena, ktoré sa vyskytujú v komunikácii. To však len opäť ilustruje myšlienku, ktorú som už zdôraznil, že komunikačná sieť je pre vysvetlenie referencie vlastných mien zbytočná.

Na základe toho môžeme povedať, že historická teória nie je teóriou referencie vďaka tomu, že sa v nej hovorí o komunikačnej sieti zachytávajúcej jednotlivé referenčné použitia mena. Komunikačná sieť dokáže iba ilustrovat' spôsob, ako si jednotliví príslušníci jazykovej komunity obohacujú svoj idiolekt o nový výraz, ale nie je schopná vysvetliť, v čom spočíva vzťah referencie. Teóriou referencie je skôr vďaka tomu, že významné postavenie prideluje pomenovaniu a umožňuje referenciu explikovať ako vzťah medzi výrazom (vlastným menom) a jeho nositeľom.

4.2. Fungovanie komunikačnej siete. Teraz sa trochu podrobnejšie pozrime na fungovanie komunikačnej siete ako prostriedku odovzdávania pravého vlastného mena do idiolektov členov jazykovej komunity. Adresát sa môže naučiť nové meno od hovorca dvojako. Hovorca môže vlastné meno buď použiť, alebo sa môže o ňom zmieniť. Keď sa hovorca zmieni o vlastnom mene, simuluje situáciu pri akte pomenovania. To znamená, že môže použiť takú vetu, ktorá pri akte pomenovania môže mať kodifikujúci charakter. Hovorca musí deskriptívne alebo ostenzívne identifikovať predmet a povedať, ktoré vlastné meno ho pomenúva. Musí teda mať k dispozícii identifikačné prostriedky (deskripcie, zámenná atď.), ktoré môžu slúžiť na vyčlenenie konkrétneho predmetu, ktorý bol pri zavedení vlastného mena

„pokrstený“, a musí poznať, ktoré vlastné meno mu bolo pridelené. Keď v prítomnosti adresáta vysloví napríklad subjekt-predikátový výrok, ktorého subjektový výraz referuje na daný predmet, a súčasťou predikátového výrazu je vlastné meno toho mena, ktoré bolo danému predmetu pridelené, adresát sa dozvie potrebné jazykové informácie, na základe ktorých môže daný výraz začleniť do svojho idiolektu ako vlastné meno konkrétneho predmetu. Toto je, pravda, ideálny prípad.

Možno si totiž predstaviť, že hovorca nepoužije jedinečný identifikačný prostriedok na fixovanie referenta mena. Adresát však aj napriek tomu obohati svoj idiolekt o nový výraz, lebo hovorca sa zmieňuje o referujúcom vlastnom mene. Hovorca môže adresátovi napríklad oznámiť, že dnes stretol niekoho, kto sa volá „Filip“. Výraz „niekto, kto sa volá *Filip*“ rozhodne nevyčleňuje len jeden predmet. V praxi to však nijako neprekáča. Hovorca mal v úmysle zmieniť sa o konkrétnom mene, ktoré sa vyznačuje okrem gramatických aj určitými referenčnými charakteristikami. A ak sa adresát na základe hovorcovho prehovoru dozvedel nejaké vlastné meno, tak to musí byť len to meno, o ktorom sa zamýšľal hovorca zmieniť. Nijaké iné vlastné meno, t. j. výraz s určitými gramatickými a predovšetkým referenčnými črtami, adresát nemal možnosť dozvedieť sa z tejto výpovede. Adresát bude môcť ďalej konštatovať, že hovorca stretol niekoho, kto sa volá „Filip“, alebo môže povedať, že hovorca stretol Filipa, prípadne môže formulovať nejaké ďalšie výpovede. To znamená, že adresát obohatil svoj idiolekt o nový výraz, ktorý môže v určitých situáciách používať alebo sa o ňom zmieňovať. Ba dokonca ho môže odovzdávať ďalej a ďalší ľudia ho môžu zaraďovať do svojich idiolektov.

Druhý spôsob, ako sa adresát dozvie vlastné meno, spočíva v tom, že v jeho prítomnosti hovorca toto meno použije. Hovorca použije vlastné meno, čo možno klasifikovať ako plnohodnotné vyčlenenie určitého predmetu, konkrétne jeho výrazového referenta. Adresát hovorcovu výpoveď pochopí a vie, že vlastné meno, ktoré sa v nej vyskytlo, môže používať v zhode s hovorcovým používaním na identifikáciu určitého predmetu. Opäť platí, že ak sa adresát na základe hovorcovho prehovoru dozvedel nejaké vlastné meno, tak to musí byť len to meno, ktoré hovorca použil. V tejto súvislosti treba povedať, že v závislosti od toho, koľko sa adresát dozvie o nositeľovi mena, bude môcť rozširovať svoju schopnosť úspešne referenčne používať dané meno. Táto schopnosť v podstate spočíva v tom, že vie, v ktorých situáciách môže použiť dané vlastné meno, ktoré má vo svojom idiolekte. Preto čím viac existuje situácií a kontextov, o ktorých vie, že v nich meno môže úspešne použiť, tým sú jeho schopnosti bohatšie.

Elementárny prípad, v ktorom adresát nadobúda minimálnu schopnosť referenčne používať vlastné meno, som predstavil už v stati [9]. V diskusii medzi osobami O_1 a O_2 sa spomína aj osoba O_3 a používa sa jej meno. Rozhovor pozoruje osoba O_4 . Na základe toho O_4 , ktorá predtým o O_3 nepočula a nepozná jej meno, rozšíri svoj idiolekt o meno osoby O_3 . Odteraz môže realizovať referenciu použitím mena osoby O_3 . Okrem situácie, v ktorej prebiehala diskusia medzi O_1 a O_2 , a vlastného mena osoby O_3 však O_4 nič iné o O_3 nepozná. O_4 má v podstate len dve možnosti, ako meno osoby O_3 referenčne používať: buď ním bude chcieť referovať na ľubovoľné individuum, ktoré je výrazovým referentom tohto mena, alebo ním bude chcieť referovať na ľubovoľné individuum, na ktoré ním v danej situácii referovali O_1 a O_2 . V prvom prípade O_4 vykoná intencionálnu referenciu prvého druhu (pozri Df 3 a)). Tento druh referencie môže použitím vlastného mena vykonať bez akýchkoľvek ťažkostí každý človek, ktorý má vo svojom idiolekte dané vlastné meno (bez ohľadu na to, či o jeho nositeľovi pozná alebo nepozná aj nejaké ďalšie skutočnosti). Druhý prípad je zložitejší, lebo závisí od toho, aký druh referencie vykonali O_1 a O_2 . V tomto prípade referenčný akt osoby O_4 v pravom zmysle slova parazituje na referenčnom akte osôb O_1 a O_2 . Ak teda O_1 a O_2 realizovali intencionálnu referenciu prvého druhu, tak O_4 takisto môže týmto parazitujúcim spôsobom realizovať len tento druh referencie; ak O_1 a O_2 vykonávali intencionálnu referenciu druhého typu (pozri Df 3 b)), to isté robila aj O_4 ; a to isté platí aj o intencionálnej referencii tretieho druhu (pozri Df 3 c)).

Keď ďalej pripustíme, že O_4 môže ziskávať informácie o O_3 , a tak sa obohacovať o nové (nejazykové) informácie, zväčšuje sa počet situácií, v ktorých O_4 môže realizovať intencionálnu referenciu. Jeho používanie už nemusí parazitovať na rečovej situácii obsahujúcej osoby O_1 a O_2 a ich referenčne používanie vlastného mena, pokiaľ bude mať k dispozícii nejaké identifikačné prostriedky vyčleňujúce konkrétne individuum, ktoré je výrazovým referentom daného vlastného mena. To isté sa týka aj rozumenia referenčným použitiam mena, ktoré vykonajú iní ľudia: čím viac identifikačných znalostí daný človek má, tým viac použiti vlastného mena pochopí.

Táto diskusia ukazuje, že sa odlišuje výrazová a intencionálna referencia. Každé použitie pravého vlastného mena má výrazový referent. Vlastné meno v konkrétnom použití bude referovať na svojho nositeľa (výrazový referent) bez ohľadu na to, ktorý predmet chce jeho používateľ vyčleniť. To znamená, že intencionálny referent použitia mena nemusí byť totožný s jeho výrazovým referentom. Vidíme, že o ideu komunikačnej siete sa nemusíme opierať ani pri vysvetľovaní výrazovej referencie, pri ktorej vystačíme s aktom zavedenia

vlastného mena, ani pri objasňovaní intencionálnej referencie. Človek buď rešpektuje predchádzajúce použitie vlastného mena a potom použitím mena identifikuje ten predmet, ktorý je jeho výrazovým referentom, alebo ho nerešpektuje (prípadne sa chybné domnieva, že ho rešpektuje), a potom nim neoznačí jeho výrazový referent (aj napriek tomu sa však dané použitie mena vzťahuje aj na svoj výrazový referent). V prvom prípade nepotrebujeme do vysvetlenia zapojiť komunikačnú sieť, lebo všetko, čo potrebujeme, nám poskytuje už akt zavedenia vlastného mena. V druhom prípade ju takisto nepotrebujeme, lebo hovorcovo používanie vlastného mena sa vymyká z rámca zvyčajnej praxe, čo by sme pomocou komunikačnej siete nedokázali vysvetliť. Záver je jednoznačný: komunikačná sieť je pre účely teórie referencie zbytočná; všetko, čo ňou môžeme vysvetliť, je sociolingvistický fenomén rozširovania vlastného mena v jazykovej komunite. Nie je náhoda, že sme aktu pomenovania venovali veľkú pozornosť. V teórii referencie vlastných mien totiž hrá nezastupiteľnú úlohu a nedokáže ho suplovať žiadny iný teoretický aparát.

5. Kritériá identity vlastných mien

Ako môžeme odlišiť od seba dve vlastné mená? Na záver sa pokúsím nájsť odpoveď na túto otázku v kontexte predloženej verzie historickej teórie referencie. Opäť sa ukáže, akú významnú úlohu musíme priznať aktu pomenovania.

Je evidentné, že „Platón“ a „Aristoteles“ predstavujú rôzne vlastné mená. To je zrejme už na prvý pohľad, keď si všimneme ich podobu. Vlastné mená, ktoré sa vyskytujú v prvej vete tohto odstavca, sa od seba odlišujú nielen ako fyzické realizácie, napríklad na základe svojich grafických alebo fonetických vlastností, ale nemožno pochybovať ani o tom, že rôznymi vlastnými menami sú aj ideálne znaky, ktoré tieto konkrétne fyzické znaky realizujú, lebo majú odlišnú morfológickú stavbu. Okrem morfológie nemusíme brať do úvahy žiadne iné faktory, aby sme mohli zodpovedne prehlásiť, že ide o rôzne vlastné mená. Táto myšlienka znie pomerne banálne. V každom prípade však na základe nej môžeme konštatovať, že keby sme mali formulovať nejaké kritérium identity nepravých vlastných mien, mohlo by znieť:

Df 4: Dva fyzicky realizované výrazy M_1 a M_2 predstavujú to isté nepravé vlastné meno *vt* M_1 má tú istú morfológickú stavbu ako M_2 .

Takisto platí, že ak dva fyzicky realizované menné výrazy majú tú istú morfológickú stavbu, sú realizáciami jedného a toho istého nepravého

vlastného mena ako ideálneho znaku. Ak dva fyzicky realizované menné výrazy majú odlišnú morfológiu, ide o rôzne nepravé vlastné mená, t. j. ide o fyzické realizácie dvoch rôznych nepravých vlastných mien ako ideálnych znakov.

Teraz prejdime k pravým vlastným menám, ktoré predstavujú zložitejší prípad. Nestačí povedať, že dva menné výrazy sú tým istým pravým vlastným menom vtedy, keď majú tú istú morfológickú stavbu. Pravým vlastným menom je totiž výraz, ktorý (okrem iného) musí mať referent, čo možno považovať za jednu z nevyhnutných podmienok na to, aby sme o nejakom výraze mohli povedať, či je alebo nie je pravým vlastným menom. Ak fyzický znak „Aristoteles“ referuje na individuum I_1 a fyzický znak „Aristoteles“ referuje na individuum I_2 (pričom $I_1 \neq I_2$), zrejme nemôžeme povedať, že sú tým istým pravým vlastným menom. V opačnom prípade by sme totiž museli pripustiť, že ak hovorca vysloví pravdivý výrok

(7) Aristoteles miluje Mariu Callasovú,

pričom „Aristoteles“ referuje na lodného magnáta, adresát jej bude rozumieť aj vtedy, keď bude poznať len to meno „Aristoteles“, ktoré sa vzťahuje na Platónovho žiaka. Ak pod Aristotelom bude rozumieť gréckeho filozofa, (7) môže pokladať za nepravdivú, hoci hovorca (a prípadne aj iní ľudia) ju budú považovať za pravdivú. Omnoho prirodzenejšie by sme však mohli povedať, že adresát jednoducho nerozumel hovorcovmu použitiu (7). Aby sme to mohli konštatovať, musíme súhlasiť s tým, že ak jeden výraz „Aristoteles“ referuje na I_1 a druhý výraz „Aristoteles“ zase referuje na I_2 , tak ide o dve rôzne (pravé) vlastné mená. To znamená, že neodmysliteľnou súčasťou kritérii identity pravých vlastných mien musia byť okrem morfologickej stavby aj ich referenty.

Lenže spomeňme si napríklad na situáciu, v ktorej dvaja astronómovia pomenujú jednu sopku na planéte Merkúr dvoma vlastnými menami s tou istou morfológiou. Jeden aj druhý ju nazve „Diablova hora“. Oba výrazy majú tú istú morfológickú stavbu, aj ten istý referent. Keby sme mali tieto dva faktory považovať za postačujúce kritérium na stanovenie identity vlastného mena, museli by sme akceptovať, že obaja ľudia jej dali to isté (pravé) vlastné meno. Všetky články komunikačnej siete, na ktorej počiatku stojí akt pomenovania, ktorý vykonal prvý astronóm, by boli realizáciami toho istého mena ako všetky články komunikačnej siete, ktorá sa odvíja od aktu pomenovania, ktorý realizoval druhý astronóm. V takom prípade by sme museli pripustiť, že napríklad (4) bude tvrdiť len triviálnu informáciu. Inými slovami, nemohli by sme vysvetliť, ako by táto veta mohla tvrdiť, že sopka,

ktorú pomenoval prvý astronóm, je totožná so sopkou, ktorú pomenoval druhý astronóm, pričom by sme toto tvrdenie považovali za netriviálne.¹⁰ Oba výskytý slova „Diablova hora“ by boli realizáciami toho istého menného ideálneho znaku, teda išlo by *de facto* o to isté vlastné meno. Fregeovsky povedané, (4) by sme museli interpretovať ako vetu formy „a = a“, hoci v skutočnosti ide o vetu formy „a = b“. Musíme teda zohľadniť ešte ďalšie kritériá identity vlastných mien: morfológická stavba a referenčné správanie výrazu jednoducho nestačí.

Existuje viacero možností, ako doplniť kritériá identity. V rámci historickej teórie môže byť tretím faktorom napríklad história použitia vlastného mena:¹¹ ak výraz M_1 má inú morfológickú stavbu a/alebo iné referenčné správanie a/alebo inú históriu použitia (t. j. patrí do inej komunikačnej siete) ako výraz M_2 , tak ide o dve rôzne (pravé) vlastné mená, t. j. M_1 a M_2 predstavujú to isté vlastné meno, keď majú totožnú morfológickú stavbu, referenčné správanie a históriu použitia. Obávam sa však, že tento návrh nie je pre nás prijateľný. Komunikačnú sieť zachytávajúcu rozširovanie vlastného mena v jazykovej komunite, podľa nášho chápania tvoria len tie použitia vlastného mena, ktoré sú „produktívne“ v tom zmysle, že na základe nich si ďalší ľudia obohatia svoj idiolekt o nové vlastné meno. Iné použitia vlastného mena v nej nemajú miesto. Teraz si možno predstaviť dve komunikačné siete, ktoré zachytávajú históriu dvoch vlastných mien M_1 a M_2 s tou istou morfológickou stavbou aj s tým istým referentom, ktoré budú obsahovať rovnaké poradie jednotlivých používateľov vlastných mien. Sieť S_1 začína používateľom P_1 , ktorý M_1 odovzdá ďalším trom používateľom P_2 , P_3 a P_4 , ďalej P_2 ho odovzdá používateľovi P_5 , P_3 ho neodovzdá nikomu, ale P_4 ho odovzdá dvom používateľom P_6 a P_7 atď. Sieť S_2 takisto začína používateľom P_1 , ktorý M_2 odovzdá používateľom P_2 , P_3 a P_4 , P_2 ho odovzdá používateľovi P_5 , P_3 ho neodovzdá nikomu a P_4 ho odovzdá používateľom P_6 a P_7 atď. (Nie je potrebné, aby sa obe siete prekrývali z časového hľadiska, ale môžu sa aj takto prekrývať.) Aj ďalšie články oboch sietí sú nerozlišiteľné. Išlo by teda v podstate o „paralelné“ siete. Na základe toho by sme museli nesprávne pripustiť, že M_1 a M_2 sú *de facto* tým istým pravým vlastným menom.

Iná alternatíva by mohla zase spočívať v tom, že medzi kritériá individualizácie vlastných mien zaradíme akt pomenovania: ak výraz M_1 má inú

¹⁰ Netriviálnosť tejto vety sa jasnejšie ukáže, keď si uvedomíme, že ide v podstate o eliptický výrok, ktorý možno presnejšie sformulovať ako vetu „Diablovou horou, ktorú objavil prvý astronóm, je Diablovou horou, ktorú objavil druhý astronóm“. Je evidentné, že deskripcie vyskytujúce sa po stranách „je“ sú rôzne.

¹¹ Tento názor podľa Voholiného obhajuje D. Kaplan; pozri [6], 261.

morfologickú stavbu a/alebo iné referenčné správanie a/alebo iný akt zavedenia ako výraz M_2 , tak ide o dve rôzne (pravé) vlastné mená, t. j. M_1 a M_2 predstavujú to isté vlastné meno, keď majú totožnú morfologickú stavbu, referenčné správanie a akt zavedenia. Pomenovanie je jedinečná záležitosť; to znamená, že naraz pri jednom akte nemôžeme *individuovým* vlastným menom pomenovať viacero predmetov. Dva akty pomenovania, pri ktorých ten istý hovorca pomenúva ten istý predmet tým istým vlastným menom, sa dajú napríklad odlišiť tak, že ich nemohol vykonať v jednom čase.

Skutočným rozlišujúcim faktorom, na základe ktorého možno povedať, že M_1 a M_2 predstavujú to isté pravé vlastné meno, je akt pomenovania; ak M_1 a M_2 majú spoločný akt pomenovania, ide o to isté pravé vlastné meno. Takisto platí, že ak majú spoločný akt zavedenia, nemôže sa stať, že M_1 by malo iný referent ako M_2 ; podobne nie je možné, aby mali odlišnú morfologickú stavbu. Analogicky je evidentné, že ak dva výrazy majú odlišnú morfologickú stavbu, nemôžu mať spoločný akt pomenovania; a to isté platí, ak majú rôzne referenty. To znamená, že stačí, ak zistíme, či dva výrazy majú spoločný akt zavedenia, aby sme mohli povedať, či predstavujú to isté vlastné meno. Na základe toho môžeme formulovať nasledujúcu definíciu:

Df 5: Dva fyzicky realizované výrazy M_1 a M_2 predstavujú to isté pravé vlastné meno *vi* M_1 má ten istý akt zavedenia ako M_2 .

Zo zrejmých dôvodov sa definícia nemusí zmieňovať o morfologickej stavbe a referenčnom správaní daných výrazov. Táto definícia sa v pravom zmysle slova týka ideálnych znakov (fyzické znaky nemajú akty pomenovania). Dva ideálne znaky budú odlišné, pokiaľ sa na pravé vlastné mená transformovali pri dvoch rozdielnych aktoch pomenovania. Ak dva fyzické výrazy predstavujú to isté pravé vlastné meno, ide o dve realizácie jedného a toho istého ideálneho znaku.

6. Záver

V komunikácii sa pomerne často stretávame s tým, že adresát nesprávne pochopil hovorcovo použitie vlastného mena. Grafická alebo fonetická podobnosť medzi dvoma vlastnými menami, ba dokonca ich rovnaké referenčné správanie môže spôsobiť, že adresát nesprávne stotožní dve odlišné vlastné mená alebo sa dopustí nejakej inej chyby. Úspešnosť komunikácie môže byť v takom prípade ohrozená, pokiaľ adresát svoj omyl nenapraví. Tým sa v podstate ilustruje skutočnosť, že poznať pravé vlastné meno a vedieť, že sa odlišuje od iných pravých vlastných mien, nie je taká bezproblémová záležitosť, ako sa môže zdať na prvý pohľad. Skôr naopak: dve

vlastné mená budeme môcť od seba bezpečne odlišiť až vtedy, keď budeme vedieť, že ich používanie má rôzne počiatky, t. j. rôzne akty pomenovania. Pravda, to neznamená, že v mnohých prípadoch nám na odlišenie dvoch vlastných mien nebudú stačiť podstatne skromnejšie poznatky. Prax používania vlastných mien je pomerne komplikovaná a často sa stáva, že správne používame také vlastné meno, ktorému v podstate celkom dobre nerozumieme. Pokiaľ však komunikácia funguje, všetko je v poriadku; striktnejšie požiadavky týkajúce sa poznania pravého vlastného mena nastupujú až vtedy, keď sa v komunikácii začnú vyskytovať vážnejšie ťažkosti.

Vlastné mená predstavujú aj vďaka tejto skutočnosti nesmierne komplikovanú zložku nášho jazyka, hoci na prvý pohľad sa zdá, že ide o tú najbanálnejšiu vec, s akou sa môžeme pri používaní jazyka stretnúť. Nepochybné aj to je jeden z dôvodov, pre ktorý viacerí filozofi napokon rezignujú na nejaké systematické uchopenie fungovania vlastných mien v jazyku a komunikácii.¹² Nazdávam sa, že na rezignáciu je vždy dosť času; skôr sa treba znovu a znovu pokúšať o vytvorenie aspoň rudimentárnej teórie, teórie, ktorej sa podarí vystihnúť aspoň najvšeobecnejšie aspekty správania vlastných mien. Historická teória nemá byť ničím viac.

*Katedra logiky a metodológie vied
Filozofická fakulta UK
Šafárikovo nám. 6, 818 01 Bratislava
e-mail: kllas@fpfal.uniba.sk*

LITERATÚRA

- [1] AUSTIN, J. L. (2000): **Jak udělat něco slovy**. Filosofía, Praha.
- [2] CMOREJ, P. (2001): Denotácia a referencia. In: [4], 230–244.
- [3] CMOREJ, P. (2001): Referencia, identifikácia a intencionálne akty. In: [4], 245–263.
- [4] CMOREJ, P. (2001): **Na pomedzí logiky a filozofie**. Veda, Bratislava.
- [5] FREGE, G. (2000): Dopis Jourdainovi. In: *Organon F 7*, č. 1, 40–41.
- [6] VOLTOLINI, A. (1995): Indexinames. In: Hill, J. – Kořátko, P. (eds.): **Karlovy Vary Studies in Reference and Meaning**. Filosofía, Praha 1995. 258–285.
- [7] ZIFF, P. (1977): About Proper Names. In: *Mind* 86, č. 343, 319–332.
- [8] ZOUHAR, M. (2000): Sémantika vlastných mien (I). In: *Organon F 7*, č. 3, 257–280.
- [9] ZOUHAR, M. (2002): Referencia vlastných mien (I): Kritika historickej teórie. In: *Organon F 9*, č. 3, 272–293.

¹² Dobrým príkladom je Ziffova stať [7].